

Резюме

Стаття посвящена аналізу структури насильственої преступності работников органів внутрішніх дел. Рассматриваются наиболее распространенные виды насильственных преступлений, совершаемых работниками органов внутренних дел, установлен их удельный вес и взаимосвязь.

I. В. ОЗЕРСЬКИЙ

Ігор Володимирович Озерський, кандидат юридичних наук, доцент Національної академії прокуратури України

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА
У ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ
(ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ)**

Перевіряючи додержання законності в кримінально-виконавчих установах, прокурор має право опитувати осіб, які там перебувають (затриманих, заарештованих, засуджених). Таке, опитування є однією із форм виявлення порушень законності, та формою комунікативної діяльності прокурорського працівника. Під час проведення комплексної прокурорської перевірки, здійснюючи обхід, прокурор вступає в спілкування із засудженими при з'ясуванні у засуджених бажання прибути до нього на прийом з особистих питань. При обході та перевірці, прокурору допомагають спеціалісти яких він залучає до цього заходу. Вважаємо за необхідне рекомендувати прокурору залучати незалежного спеціаліста-психолога із кримінально-виконавчою спеціалізацією, особливо це стосується під час перевірки додержання вимог закону при проведенні соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими.

Психолог поряд із прокурором повинен ознайомитися з планами роботи заступника начальника установи з соціальної роботи та виховання. При цьому йому слід звертати увагу на об'єктивність складання характеристик на засуджених, їх відповідність матеріалам особових справ. Психолог під час комплексної прокурорської перевірки має також ознайомитись з розпорядком дня колоній з метою з'ясування організації проведення виховних заходів, участь у яких для засуджених є обов'язковою (ст. 123 КВК України). Статтею 124 КВК України визначено основні форми та методи соціально-виховної роботи з засудженими, а тому прокурору та психологу необхідно з'ясувати які форми й методи застосовуються і якими є результати цієї роботи.

Згідно з вимогами ст.ст. 6, 65 КВК України, соціально-виховна робота – це цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених. Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення у засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня.

Вивчаючи довідки про результати комплексних прокурорських перевірок вимог законодавств щодо проведення індивідуально-виховної та правовиховної роботи із засудженими викликає неабияке здивування коли серед посадових осіб, котрі залучаються до такої перевірки виявляється інспектор відділу соціально-виховної та психологічної роботи установи яка підлягає перевірці. Слід нагадати, що зазначена вище перевірка проводиться шляхом вивчення особових справ засуджених, програм диференційного виховного впливу, опитуванням засуджених та працівників виправного центру.

Виникає питання, як можна об'єктивно здійснити комплексну прокурорську перевірку соціально-виховної та психологічної роботи у кримінально-виконавчій установі

коли серед суб'єктів означеної перевірки виступає зацікавлена особа-інспектор відділу соціально-виховної та психологічної роботи цієї установи. Відповідно, як наголошувалося вище, до такої перевірки слід залучати незалежного спеціаліста-психолога, котрий буде консультувати прокурора з психологічних питань при перевірці соціально-виховної та психологічної роботи в кримінально-виконавчій установі. Адже прокурор не є психологом, і йому складно орієнтуватися в раціональності, об'єктивності, комплексності, доцільності застосування психологічних методик до засуджених психологом кримінально-виконавчої установи.

Соціально-виховна робота в установі повинна бути організована у відповідності до вимог ст. 65 Кримінально-виконавчого кодексу України, наказів департаменту № 33-2000, № 116-2004, Правил внутрішнього розпорядку та інших нормативних документів, які регламентують діяльність служби.

Прокурору під час комплексної перевірки також необхідно перевіряти:

- щоквартальну заплановану роботу соціально-психологічної служби, її реалізацію, виконання та відповідність;

- заходи, проведені самодіяльною організацією з метою розвитку у засуджених корисної ініціативи, соціальної активності, здорових міжособистісних взаємовідносин;

- протоколи Ради колективу кримінально-виконавчої установи (де відображено поставлені завдання та наслідки їх виконання);

- рівень забезпечення засуджених свободою сповідання будь-якої релігії. Адже, богослужіння і релігійні обряди в основному проводяться за проханням засуджених, або за зверненнями релігійних організацій у неробочий час;

- наявність в бібліотеці кримінально-виконавчої установи художньої, наукової літератури, спрямованої на духовний розвиток засуджених та формуванню в них мотивації на законопослушний, правосвідомий спосіб суспільного життя; при наявності телевізора, слід ознайомитись, які в основному телепередачі переглядають засуджені і як це впливає на їх перевиховання. Адже до соціально-виховної та психологічної роботи належить проведення із засудженими до обмеження волі морального, правового, трудового, естетичного, фізичного, санітарно-гігієнічного виховання в індивідуальних, групових і масових формах на основі психолого-педагогічних принципів і методів;

- які саме сучасні методи і форми виховного впливу на підставі індивідуальних програм соціально-виховної роботи із засудженими та програм диференційованого виховного впливу застосовує психолог чи інша посадова особа цієї служби;

- вжиття заходів щодо забезпечення захисту законних прав та інтересів засуджених, втіленню міжнародних стандартів поведіння з особами, які відбувають покарання;

- систему передбачених законом заходів заохочення та стягнення до засуджених, облік та аналіз дисциплінарної практики;

- стан забезпечення взаємодії кримінально-виконавчої установи з навчальними закладами з питань набуття засудженими повної загальної середньої освіти, створення умов для навчання за дистанційною технологією у вищих навчальних закладах;

- забезпечення реалізації заохочувальних норм передбачених законодавством (ст. 81, 82 КК України);

- наявність та об'єктивність підготовлених матеріалів, які характеризують особистість засуджених, для застосування до них актів помилування та амністії;

- роботу щодо підготовки засуджених до звільнення, попереднього вирішення питань їх трудового та побутового влаштування після відбуття покарання;

- спільно з психологом, заходи щодо проведення психологічної діагностики, вивчення особистостей новоприбулих засуджених;

- яким чином здійснюється робота щодо профілактики та попередження самогубств серед засуджених; стан комплектування кадрів співробітників групи СВІР виправної установи, їх навчання та виховання;

- дотримання дисциплінарної практики серед засуджених (на підставі ст.ст. 67-70 КВК України);

- організацію роботи методично-виховної ради виправної установи; стан залучення засуджених до активної участі у суспільно-корисній праці;

- своєчасність та якість підготовки начальником відділення СПС характеристик та інших документів на засуджених;
- організацію роз'яснювальної роботи із засудженими з правових, морально-етичних, трудових, естетичних, фізичних, санітарно-гігієнічних та економічних питань;
- застосування до засуджених гуманного акту помилування, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-достроковим звільнення від відбування покарання;
- стан підготовки засуджених до звільнення, вирішення питань їх побутового та трудового влаштування, аналізу стану рецидивної злочинності, виявлення умов скоєння повторних злочинів та повернення засуджених до місць позбавлення волі (на підставі наказу ДДУПВП, МВС, Міністерства праці та соціальної політики України № 250/1562/342 від 12.12.2003 року);
- ведення службової документації у відділенні СПС (на підставі наказу ДДУПВП № 33-2000 р. з урахуванням умов відбування покарання).

Вважаємо за необхідне розглянути таку позафункціональну діяльність прокурора в пенітенціарній системі як ведення переговорів із в'язнями у випадку захоплення останніми заручників. На сьогодні проведено чимало досліджень із ведення переговорів як в нашій країні, так і в інших країнах світу. Переговори відіграють позитивну роль і в сфері кримінально-виконавчої політики, сприяють розв'язанню конфліктів між суспільством та особою, яка стала на шлях вчинення злочинів. Велике значення має переговорна діяльність і для розв'язання конфліктних ситуацій пов'язаних із захватом заручників засудженими у місцях позбавлення волі. Для ведення переговорів бажано залучати професійних переговорників, у тому числі обов'язковою є участь фахівця-психолога. Не виключено, що на практиці можливі випадки, коли до переговорів може долучатися і прокурор, наприклад, у разі заявлення такої вимоги засудженими особами, що захопили заручників. Крім того, необхідно зазначити, що п. 3 наказу Генерального прокурора України № 7 від 26 грудня 2005 року «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян» зобов'язує для попередження терористичних актів, масових заворушень, захоплення заручників, умисних вбивств, втеч з місць позбавлення волі або з-під варти та інших злочинів за наявності підстав застосовувати кримінально-правові засоби боротьби з порушеннями режиму у піднаглядних установах.

У разі виникнення надзвичайних подій прокурорам або їх заступникам слід особисто виїжджати на місце з метою належної організації проведення першочергових слідчих та оперативно-розшукових дій, про що невідкладно інформувати прокурорів вищого рівня телефоном та спеціальними повідомленнями. Безумовно, що захоплення у кримінально-виконавчих установах також є надзвичайною подією.

Слід зазначити, що у цьому разі переговорна діяльність прокурора є одним із ненасильницьких способів боротьби зі злочинністю, котрий здійснюється в межах закону, моральності та психології, і є в низці кримінальних ситуацій діалогом зі злочинцями (злочинними спільнотами, групами) з метою схилення їх до відмови від подальшої злочинної діяльності, зокрема звільнення заручників чи блокування роботи кримінально-виконавчої установи.

Проблема захоплення заручників ув'язненими не є новою для нашої країни, вона існувала і за часів Радянського союзу. Так, у 1984 р. в місцях позбавлення волі зафіксовано 2 випадки¹, у 1987 р. зафіксовано 9 випадків захоплення заручників засудженими². Зазначена проблема залишилася і після розпаду Радянського Союзу. У 1992 р. в Російській Федерації зафіксовано 14 випадків захоплення заручників у місцях позбавлення волі. У захопленні заручників прийняли участь 72 засуджених та взятих під варту³. Мають місце захоплення засудженими заручників і в сучасній Україні. Так 30 січня 2001 р., на території промислової зони виправної колонії № 10, розташованої в селі Дар'івка Белозерського району Херсонської області, шестеро засуджених захопили в заручники чотирьох працівників цієї установи. Заручників тримали в приміщенні електропідстанції, серед них – два працівники відділу нагляду й безпеки й два молодших інспектори. Після чоти-

рощо днів тримання заручників ув'язненими було прийнято рішення про штурм⁴. В результаті захоплення ніхто з заручників не постраждав, але могло бути й інакше.

Слід зауважити, що змістом переговорів з особами, які захопили заручників, є схвалення їх, через психологічний вплив, до добровільної відмови від вчинення злочину за наявності усвідомлення можливості довести його до кінця (ст. 17 КК України); шире каяття або активне сприяння розкриттю злочину (п. 1.1 ст. 66 КК України); добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди (п. 1.2 ст. 66 КК України), тобто юридично значущі факти⁵.

У ситуації захоплення заручників терористами прокурору слід пам'ятати, що дії правоохоронних органів проходять наступні стадії:

1. Стадія орієнтації в ситуації, збору інформації, вступу у контакт із терористами. У процесі переговорів залучаються до роботи психологи, психіатри та інші особи, що мають спеціальні знання, які допоможуть у такій ситуації ситуації. Фахівці допомагають розібратися в особистості злочинців, визначити стратегію й тактику подальшої спрямованості переговорів.

2. Стадія безпосереднього проведення переговорів. На цій стадії відбувається подолання чи зменшення психологічних бар'єрів у спілкуванні, оцінки прийнятності умов, що висуває інша сторона, реалізація стратегічної лінії на отримання переваг під час переговорів («захоплення позицій») та забезпечення можливості схвалення правопорушників до відмови від вчинення протиправних діянь через психологічний вплив, залучення сил та засобів, що забезпечують громадську безпеку, визначення можливості розв'язання конфлікту за допомогою сили. З метою ефективного проведення переговорів необхідно неухильно дотримуватися наступного принципу: «Командири не ведуть переговори, переговорники не командуєть»⁶. Керівники державних або правоохоронних органів часто підключаються до процесу ведення переговорів без належної необхідності. Подібне втручання часто приводить до регресії переговорного процесу, відмови від усього того, щоб було досягнуто професійними переговорниками.

3. Стадія звільнення заручників. Звільнення може бути здійснено двома шляхами: у результаті переговорів або в результаті силової акції.

4. Стадія підведення підсумків, завершальна стадія. На цій стадії відбувається оцінка дій, аналіз проведених переговорів.

Вважаємо, для ефективності ведення переговорів, прокурору необхідно володіти: динамічністю мислення; швидкістю прийняття раціональних рішень; високою комунікабельністю; зосередженістю та сконцентрованою увагою; толерантністю.

Прокурор повинен використовувати всі свої сили і можливості, щоб переконати злочинців відмовитися від своїх намірів.

Натомість прокурор має враховувати, що і злочинці в більшості випадків є підготовленими психологічно до таких ситуацій.

Існують різні правила ведення переговорів, але обов'язковими для всіх є такі: слід уважно слухати і демонструвати, що ви чули те, що було сказано; уточнюйте деталі; говоріть зрозуміло; говоріть про себе, про невинних людей, але не про злочинців; говоріть заради досягнення мети; вирішуйте проблему, а не перевиховуйте злочинців⁷.

Завчасно до ведення переговорів прокурору разом із психологом слід уважно ознайомитися з особистістю осіб, що здійснили захоплення заручників. Таку інформацію можна отримати з особової справи особи, що відбуває покарання. Також слід звернути увагу на тип темпераменту засудженого і його властивості. Саме тоді можна виробити стратегію поведінки у переговорах із злочинцями.

Таким чином, тактика та методика ведення прокурором переговорів має і повинна бути невід'ємною частиною процесу підготовки прокурорів у начальному закладі та під час службової підготовки. Важливо приділяти увагу не тільки вивченню психології ведення переговорів, а й звернутися до психологічних передумов захоплення заручників. Слід зазначити, що комплексне вивчення процесу і закономірностей переговорів у даний час в Україні знаходиться на самому початку, однак окремі теоретичні дослідження і узагальнення практики дає право вважати, що переговорна діяльність буде вдосконалюватися і надалі.

¹ *Амиров Р.* Ссылка или «выбытие из земли вон» // Преступление и наказание. – М., 1997. – 245 с.

² *Александров Ю.* Развитие уголовно-исполнительной системы России: мифы и реальность // Правозащитник. – М., 1996. – 169 с.

⁴ www.expert.org.ua

³ *Амиров Р.* Вказана праця.

⁵ *Дубова І. В.* «Психологічні особливості спілкування працівників міліції в екстремальних умовах» Автореф. дис. на здоб. наук. ступеня кандидата психологічних наук – НАВСУ МВС України, – К., 2003. – 19 с.

⁶ www.inter.criminology.org.ua

⁷ Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції (У двох частинах). Психологічне супроводження оперативно-службової діяльності працівників органів внутрішніх справ в екстремальних умовах. Частина II: Навчально-методичний посібник. – К.: Національна академія справ України, 2003. – 124 с. – С. 46.

Отримано 6.11.2008

Резюме

В научной статье рассмотрены отдельные аспекты деятельности прокурора в пенитенциарной системе, а также частично проведён организационно-правовой и психологический анализ осуществления прокурорского надзора в уголовно-исполнительных учреждениях, даны некоторые рекомендации по эффективности ведения переговоров при захвате осужденными заложников в местах лишения свободы.

В. В. КОНЧАКОВСЬКА

*Валентина Василівна Кончаковська,
аспірант Інституту політології та права
Національного педагогічного університету
ім. М. П. Драгоманова*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЗАТРИМАНИХ, ПІДОЗРЮВАНИХ, ОБВИНУВАЧЕНИХ, ЗАСУДЖЕНИХ У СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ТА УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

До 1991 р. кримінально-виконавча система України функціонувала відповідно до законодавства СРСР, зокрема, норм Кримінального кодексу України 1960 р. та інших законів і підзаконних актів у цій галузі. З проголошенням незалежності Україною обрано курс на розбудову демократичної правової держави, в якій панує закон, свобода, особиста недоторканність і повага до гідності кожного, а людина визнається найвищою соціальною цінністю. Це зумовило гостру необхідність прийняття нормативно-правових актів (далі – НПА), спрямованих на захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина у сфері кримінального судочинства.

У цій роботі автор поставив перед собою мету проаналізувати стан дотримання прав затриманих, підозрюваних, обвинувачених, засуджених у слідчих ізоляторах та установах виконання покарань від часу проголошення незалежності України, а також окреслити нормотворчі заходи законодавчого органу в цьому напрямі.

Перш ніж перейти безпосередньо до викладу матеріалу, відмітимо, що питання катувань і жорстокого поводження з людиною досліджували такі науковці: А. Бущенко, Л. Довгань, Л. Дорош, К. Катеринчук, І. Кушнір, М. Мінаєв, В. Паліюк, М. Романов та ін.

Початковим етапом гуманізації пенитенциарної системи стала розробка та прийняття деяких НПА у цій сфері. Так, 11 липня 1991 р. Кабінетом Міністрів Української РСР